

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۹، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۵، صفحات ۱-۲۱

تدوین اهداف و گزینه‌های توسعه گردشگری در چارچوب تفکر ارزشی:

مطالعه موردی فرح آباد ساری*

مصطفی قدمی، محمود شارع پور، و مریم نقوی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۲/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۵/۲۰

چکیده

هدف مطالعه حاضر تعیین ارزش‌ها و اهداف جامعه میزبان و کشف دیدگاه‌های متنوع در مورد توسعه گردشگری روستای فرح‌آباد شهرستان ساری با استفاده از رویکرد تفکر ارزشی بود تا با شناسایی فرصت‌ها، ابداع گزینه‌های جدید و ارزیابی آنها، در نهایت، بهترین گزینه توسعه انتخاب شود. پژوهش کاربردی به لحاظ ماهیت داده‌ها در گروه تحقیقات کیفی قرار داشت. به منظور اجرای پژوهش، از نظریه زمینه‌ای و برای اولویت‌بندی گزینه‌های توسعه گردشگری نیز از شیوه فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی استفاده شد. جامعه آماری پژوهش شامل افراد مطلع در زمینه گردشگری این حوزه بودند که با استفاده از شیوه گلوله برفی انتخاب شدند و با آنها مصاحبه شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که اهداف مؤثر در توسعه گردشگری این حوزه طبق رویکرد تفکر ارزشی به دو نوع بنیادی و مقطعی تقسیم و سپس، تصمیم‌گیری در خصوص آنها

* برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد مریم نقوی با عنوان "ارزیابی توسعه گردشگری با تأکید بر ارزش‌های جامعه محلی (نمونه مورد مطالعه: فرح‌آباد ساری)" به راهنمایی دکتر مصطفی قدمی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران.

** به ترتیب، نویسنده مسئول و دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مازندران (ghadami56@yahoo.com)؛ استاد جامعه‌شناسی، دانشگاه مازندران؛ و دانش‌آموخته کارشناسی ارشد اکوتوریسم، دانشگاه مازندران.

با ابداع گزینه‌ها و فرصت‌های تصمیم و ارزیابی این گزینه‌ها به انجام رسید و در نهایت، گزینه توسعه متنوع به‌عنوان گزینه ارجح برای توسعه پایدار محلی فرح‌آباد انتخاب شد.

کلیدواژه‌ها: توسعه گردشگری، جامعه میزبان، تفکر ارزشی، فرح‌آباد (روستا)، ساری (شهرستان).

***

مقدمه

در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی برای توسعه یک مقصد، مشارکت جامعه محلی اغلب به‌عنوان یکی از مهم‌ترین راهبردها مورد توجه قرار گرفته است. احترام به نقش جوامع محلی و مشارکت دادن آنها در تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌ها ضروری است، چرا که اطلاعات و دانش آنها نسبت به محیط زندگی‌شان بیش از سایر تصمیم‌گیرندگان است. گردشگری پویا و پایدار نیازمند برنامه‌ریزی است و هرگونه برنامه‌ریزی در این زمینه نیز نیازمند شناسایی و تعیین ارزش‌های جامعه میزبان می‌باشد. ارزش‌ها به خواسته‌های مشترک اشاره دارند و محرک اساسی فعالیت و گرایش‌های افراد و پایه قضاوت و تصمیم‌گیری‌های آنها را تشکیل می‌دهند (شهابی و ربانی، ۱۳۸۸: ۸۵). همچنین، اصول، معیارها و موازین فکری و عقلانی هستند که راهنمای عمل انسان قرار می‌گیرند (میرزایی اهرنجانی، ۱۳۸۴: ۱۷) و در تعیین رفتار انسان (Han, 2000: 105) و تشخیص درست از نادرست، نقشی مهم ایفا می‌کنند. انسان به‌عنوان یک موجود فکری و ارزشی، گریزی از ارزش‌ها ندارد، زیرا ارزش‌ها همه جنبه‌های فکری-شناختی و سراسر شئون زندگی مادی-اقتصادی او را فراگرفته است (میرزایی اهرنجانی، ۱۳۸۴: ۹) و انسان‌ها را از یکدیگر و جامعه‌ای را از جامعه دیگر متمایز می‌سازد (صادق‌عمل‌نیک، ۱۳۹۲: ۳). انسان جهان و دانش را با ارزش‌ها ارزیابی می‌کند (Turkkahramana, 2014: 634); و امروزه، این ارزش‌ها به‌عنوان یک عامل مهم و نیروی پیشران در تصمیم‌گیری‌ها به‌شمار می‌آیند. تصمیم‌گیرنده از رهگذر تصمیم‌گیری خود می‌خواهد چیزی با ارزش دست یابد (Morais et al., 2013: 74). به‌طور کلی، «ارزش» مبنای نظرات، ترجیحات، انتخاب و تصمیم‌گیری‌هاست و نمی‌توان تصمیمات فارغ از ارزش داشت (Bennett and Gibson, 2006: xvi). در

فرایند برنامه‌ریزی گردشگری نیز باید تصمیم‌گیری‌ها بر پایه ارزش‌های ذی‌نفعان صورت گیرد. یکی از این ذی‌نفعان اصلی جامعه میزبان گردشگری است. در فرایند برنامه‌ریزی توسعه گردشگری، مشارکت و تصمیم‌گیری جامعه محلی اجتناب‌ناپذیر است و این مشارکت به حصول اطمینان از قابل قبول بودن گردشگری می‌انجامد (Wahab and Pigram, 2005: 122). به گفته آنجلوسکا- ناجدسکا و راکیچویک (Angelevska-Najdeskaa and Rakicevik, 2012)، باید جامعه محلی در فرایند برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری درگیر شوند، به‌ویژه هنگامی که این توسعه برای آنها منافع و مزایایی به همراه داشته باشد. ادبیات گردشگری پایدار همواره بر نقش کلیدی نگرش ساکنان محلی به‌عنوان مؤلفه اصلی گردشگری پایدار تأکید کرده است (قدمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی، ۱۳۹۱: ۸۵)، چرا که موفقیت گردشگری مستلزم استقبال جامعه محلی است (علیقلی‌زاده فیروزجایی و همکاران، ۱۳۸۹). در صورت مثبت بودن نگرش و نیز حمایت این ذی‌نفعان از فعالیت‌های گردشگری، امکان توسعه پایدار این بخش فراهم خواهد شد.

در استان مازندران، عمدتاً تصمیم‌گیری‌ها در حوزه گردشگری رویکردی بالا به پایین دارد و توجهی به مشارکت عمومی نمی‌شود؛ و اغلب به هنگام برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری، ذی‌نفعان به‌ویژه جامعه میزبان در این بخش به‌نوعی کنار گذاشته می‌شوند و دلیل آن تنها این مدعاست که بحث‌های فنی و پیچیده برنامه‌ریزی برای بیشتر آنها قابل درک نیست. به نظر می‌رسد همین نکته نیز در بروز ناهماهنگی، پیامدهای نامطلوب و عدم رضایت جامعه میزبان از توسعه گردشگری تأثیرگذار بوده است. باید توجه داشت که هرگونه برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در این زمینه نیازمند شناسایی ارزش‌ها و گرایش‌هاست. اگر از ارزش‌ها سخن به میان آید، بسیاری از افراد جامعه می‌توانند در تصمیم‌گیری مشارکت کنند، چرا که تنها خود آنها می‌توانند نگرش‌ها و باورهایشان را بازگو کنند. بدین ترتیب، با توجه به نقش مهم و غیرقابل انکار ارزش‌ها در تصمیم‌گیری، پژوهش حاضر در پی آن است که با استفاده از رویکردی جدید که برای بهبود فرایند تصمیم‌گیری توسط کینی^(۱) (۱۳۸۱) ابداع شده است (تفکر ارزشی)،

به شناسایی ارزش‌های جامعه میزبان و تعیین اهداف تأثیرگذار بر توسعه گردشگری روستای فرح‌آباد ساری بپردازد و به‌صورت خلاقانه و پیش‌دستانه فرصت‌ها و گزینه‌های متنوع پیش رو را جست‌وجو و شناسایی کند تا در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری به‌کار آید و از بروز تصمیم‌گیری‌های ناهماهنگ که منجر به ایجاد الگوهای ناپایدار در توسعه گردشگری می‌شود، جلوگیری کند.

مطالعاتی اندک در زمینه تصمیم‌گیری از طریق رویکرد تفکر ارزشی در حوزه گردشگری انجام شده است که در اینجا، به ذکر چند نمونه از آنها می‌پردازیم. مک‌دنیل و تروسدیل (McDaniel and Trousdale, 1999) پژوهشی را با هدف اتخاذ راهبردی جدید در توسعه گردشگری روستایی انجام دادند که بر پایه نتایج آن، کاربرد تفکر ارزشی با ایجاد تغییری قابل ملاحظه در برنامه‌ریزی گردشگری منطقه گایمراس، منجر به تغییر سازمانی و یک ابتکار در برنامه‌ریزی محلی شد. کاجانوسا و همکاران (Kajanusa et al., 2004)، در بررسی فرهنگ محلی به‌مثابه عامل موفقیت در گردشگری روستایی، از رویکرد تفکر ارزشی در قالب روشی برای تعریف ارزش‌ها و اهداف و همچنین، ابزاری مناسب برای افزایش خلاقیت‌های پایدار در برنامه‌ریزی راهبردی سود جستند.

در مطالعه حاضر، تلاش شده است که به‌جای شروع با مجموعه‌ای از اهداف و گزینه‌های شناسایی‌شده از قبل، با کاربست رویکرد تفکر ارزشی، به شناسایی ارزش‌های ذی‌نفعان اصلی پژوهش یا همان جامعه میزبان در روستای فرح‌آباد ساری پرداخته شود و بدین ترتیب، لایه‌های پنهان اطلاعات جامعه آشکار و بستری برای شناسایی گزینه‌های مطلوب توسعه فراهم آید.

مبانی نظری

انسان در مسیر زندگی خود با انواع مسائل مواجه می‌شود که ناگزیر از تصمیم‌گیری و انتخاب است. بدون تصمیم‌گیری، فرد صرفاً باید مسیری را که توسط دیگران پایه‌ریزی شده و خارج از کنترل اوست، دنبال کند (Keeney, 2012: 26)، درحالی که

تصمیم‌گیری این امکان و توانایی را به افراد می‌دهد که علاوه بر کنترل آینده خود، تأثیری به‌سزا بر بهتر کردن اوضاع داشته باشند (Bond et al., 2008: 56). در الگوهای متعارف تصمیم‌گیری بر فعالیت‌هایی تأکید می‌شود که پس از مراحل شناسایی مسئله تصمیم، ابداع گزینه‌ها و مشخص‌سازی اهداف انجام می‌گیرد؛ اما برای این پرسش اساسی که مسائل تصمیم، گزینه‌ها و اهداف چگونه به‌دست می‌آیند، پاسخی روشن ارائه نمی‌شود (احمدی، ۱۳۸۶: ۲۰). در این روش، هنگامی که فرد با مسئله تصمیم روبه‌رو می‌شود، قبل از هر اقدامی، با تمرکز بر گزینه‌های موجود، بهترین گزینه را برای حل مسئله با تأکید بر اهداف سنجش گزینه‌ها شناسایی و انتخاب می‌کند (تفکر گزینه‌ای^(۲)). تمرکز بر گزینه‌ها شیوه‌ای محدود برای تفکر درباره موقعیت‌های تصمیم بوده و برخورد آن با مسئله تصمیم برخوردی منفعلانه است (کینی، ۱۳۸۱: ۸)؛ اما هنگام مواجهه با یک مشکل در دسرساز در زمینه تصمیم‌گیری سازمانی، تمرکز بر آنچه از دیدگاه‌های مختلف برای دستیابی مهم است و سپس، ایجاد گزینه‌هایی که بهتر بدین اهداف می‌رسند، به احتمال زیاد کمک بیشتری به تصمیم‌گیرندگان در انجام هر کاری می‌کند (McDaniel and Trousdale, 1999: 68). تعیین ارزش مستلزم تفکر است. از نظر کینی (۱۳۸۱)، بین تبیین ارزش‌ها و ابداع گزینه‌ها رابطه تعاملی وجود دارد، اما اصل باید "اول بر ارزش‌ها و بعد بر گزینه‌ها" گذاشته شود. از دیدگاه مسائل تصمیم، ارزش‌ها مهم‌تر از گزینه‌ها و گزینه‌ها ابزاری برای تحقق ارزش‌ها به‌شمار می‌آیند. از آنجا که برای تصمیم‌گیرندگان، طبیعی است که در شرایط نیازمندی و محدودیت‌ها در راستای پاسخ‌گویی به مشکلات فکر کنند، کینی این رویکرد تصمیم‌گیری جدید را به نام تفکر ارزشی^(۳) معرفی می‌کند که هسته اصلی آن را تفکر درباره ارزش‌ها تشکیل می‌دهد. این تفکر یک رویکرد شالوده‌شکن در زمینه تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری است (کینی، ۱۳۸۱)، که چگونگی کاربرد ارزش‌ها در راستای بهبود فرایند تصمیم‌گیری را نشان می‌دهد (Alencar et al., 2011: 2513). کینی معتقد است که تفکر ارزشی منجر به گسترش گزینه‌ها می‌شود و احتمال انتخاب نتیجه مطلوب را بهبود می‌بخشد،

به گونه‌ای که تصمیم‌گیران می‌توانند از ارزش به‌عنوان یک راهنما برای ایجاد گزینه‌ها استفاده کنند (Hassan, 2004: 182) و همچنین، از آن در شناسایی موقعیت‌های تصمیم‌گیری کمک گیرند. این نوع تفکر یک پارادایم متفاوت از الگوی استاندارد تفکر گزینه‌ای برای پرداختن به تصمیمات را ارائه می‌دهد.

رویکرد یادشده دربرگیرنده این مراحل است: تخصیص تلاش قابل توجه برای تبیین ارزش‌ها، تبیین ارزش‌ها قبل از هر فعالیت دیگر در موقعیت تصمیم‌گیری، و استفاده از ارزش‌های تبیین‌شده به‌منظور شناسایی فرصت‌های تصمیم‌گیری و ایجاد گزینه‌ها (Cerreta et al., 2010: 381-382). کینی برای پیاده‌سازی تفکر ارزشی، دو بخش کیفی و کمی را در نظر گرفته است؛ بخش کیفی به تعریف مسئله و شناسایی اهداف بنیادی، و بخش کمی به ساخت الگوی ارزشی و سنجش میزان تحقق اهداف بنیادی می‌پردازد. برای پیاده‌سازی بخش کیفی تفکر ارزشی، باید شش گام متوالی زیر را برداشت: (۱) تعیین چارچوب و موقعیت تصمیم، (۲) شناسایی مجموعه اهداف، (۳) شناسایی اهداف بنیادین، (۴) بازبینی ویژگی‌های مطلوب اهداف بنیادین، (۵) مشخص‌سازی اهداف بنیادین، و (۶) تهیه سلسله‌مراتب اهداف بنیادین و شبکه اهداف مقطعی - نهایی (کینی، ۱۳۸۱). در این رویکرد، پس از تعیین اهداف، مرحله تصمیم‌گیری در خصوص آنها شروع می‌شود؛ این کار با تعیین و ارزیابی گزینه‌ها از نظر ذی‌نفعان مختلف انجام می‌گیرد (تقفی و همکاران، ۱۳۸۵: ۸-۹). در این فرایند، ممکن است علاوه بر گزینه‌های موجود، گزینه‌هایی جدید به‌دست آیند و فرصت‌های تصمیم‌گیری نیز شناسایی شوند. شناسایی بهترین گزینه ممکن در مجموعه‌ای از گزینه‌ها تنها پس از ارزیابی دقیق امکان‌پذیر است. بنابراین، مهم‌ترین هدف از ابداع گزینه‌ها را باید تولید مجموعه‌ای از نویدبخش‌ترین و مطلوب‌ترین گزینه‌ها دانست (کینی، ۱۳۸۱).

روش تحقیق

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و بر اساس ماهیت داده‌ها در گروه تحقیقات

کیفی قرار می‌گیرد. برای انجام مطالعه، از روش کیفی، نظریه زمینه‌ای^(۴) و برای ارزیابی و اولویت‌بندی گزینه‌ها و فرصت‌های توسعه حوزه نیز از شیوه تحلیل سلسله‌مراتبی استفاده شد. جامعه آماری پژوهش را پانزده نفر از افراد مطلع فرح‌آباد در زمینه گردشگری اعم از دهیار، اعضای شورای بخش و روستا، فعالان بخش تجاری، فرهنگی و علمی در سطح شهرستان ساری در سال ۱۳۹۳ تشکیل دادند که با استفاده از شیوه گلوله برفی انتخاب شدند و مورد مصاحبه قرار گرفتند. در این شیوه، به‌منظور نمونه‌گیری، از مشارکت‌کنندگان برای معرفی سایر افراد مطلع استفاده شد و هر پاسخ‌گو از طریق پاسخ‌گوی قبلی مشخص شد.

در گام اول، به‌منظور شناسایی اهداف، از مصاحبه‌شوندگان خواسته شد تا خواسته‌ها و انتظارشان را از توسعه حوزه خود عنوان کنند و اثرات و پیامدهای مثبت و منفی توسعه گردشگری در حوزه مورد مطالعه را برشمرند؛ و همچنین، مسائل مهم فراروی خود را مشخص کنند. این پرسش‌ها نیز تا زمانی ادامه پیدا کرد که پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان یکنواخت و تکراری شدند و پژوهشگر به حداکثر اطلاعات دست پیدا کرد و به دیگر سخن، در پاسخ به پرسش‌ها به حد اشباع رسید. سپس، با پیاده کردن نوارهای صوتی مصاحبه‌ها، کار تجزیه و تحلیل داده‌ها با انجام فرایند کدگذاری آغاز شد. در کدگذاری باز، داده‌ها خط به خط تحلیل و از این طریق، در قالب مفاهیم نشان داده شدند. در مرحله کدگذاری محوری، مفاهیم استخراج‌شده با یکدیگر مقایسه و ارتباط هر کدام از آنها نیز مشخص شدند و سپس، مفاهیم مشابه در یک طبقه قرار گرفتند. در این مرحله، همچنین، بر طبق رویکرد تفکر ارزشی، اهداف شناسایی شده به دو نوع بنیادی و مقطعی تقسیم شدند؛ اهداف بنیادی به خودی خود اهمیت دارند، اما اهداف مقطعی در قالب ابزاری برای تحقق اهداف بنیادی در نظر گرفته می‌شوند. در آخرین مرحله از کدگذاری‌ها (کدگذاری انتخابی)، ارتباط بین مفاهیم بیان و چگونگی تأثیر اهداف مقطعی بر تحقق اهداف بنیادی به‌صورت سیر داستانی توصیف شد. همچنین، به‌منظور اولویت‌بندی گزینه‌ها و شناسایی برترین گزینه توسعه در

فرح آباد، از فرایند تحلیل سلسله مراتبی به عنوان یکی از معروف ترین شیوه های تصمیم گیری چندشاخصی استفاده شد. این روش تصمیم گیری امکان انتخاب بهترین گزینه را از میان گزینه های متضاد با توجه به معیارهای تصمیم گیری فراهم می سازد. شروع این فرایند با ساخت سلسله مراتب سه سطحی (هدف، معیارها و گزینه ها) آغاز شد. از افراد مطلع پژوهش خواسته شد تا با توجه به معیارهای مطرح شده (اهداف مقطعی پژوهش به عنوان معیارهای اصلی برای مقایسه زوجی با گزینه های توسعه فرح آباد در نظر گرفته شد)، بین گزینه های پژوهش مقایسات زوجی انجام دهند و امتیاز آنها نسبت به یکدیگر را تعیین کنند. این مقایسه ها بر اساس مقیاس پنج طیفی (از مقیاس یک تا پنج) صورت پذیرفت. پس از جمع آوری نظرات، با استفاده از نرم افزار Expert Choice، به تحلیل داده های پژوهش و اولویت بندی گزینه های توسعه پرداخته شد.

محدوده و قلمروی مطالعه

روستای فرح آباد از نظر تقسیمات سیاسی در دهستان رودپی شمالی بخش مرکزی شهرستان ساری در استان مازندران واقع شده و فاصله آن تا مرکز استان ۲۵ کیلومتر است. فرح آباد از نظر اقلیمی در منطقه معتدل و مرطوب قرار دارد و بر طبق آمار دهیاری در سال ۱۳۹۲، جمعیت آن ۲۲۰۰ نفر است. در این حوزه، با توجه به اقلیم مناسب، حاصل خیزی خاک و دشت های وسیع و نیز وجود دریا و رودخانه، فعالیت های متنوع از قبیل کشاورزی، صیادی و خدمات صورت می گیرد. همچنین، این روستا با توجه به موقعیت جغرافیایی و جاذبه های فرهنگی و تاریخی خود (از جمله مسجد شاه عباسی، پل هفت چشمه و کاخ جهان نما) دارای ظرفیت های مناسب در راستای انجام فعالیت های گردشگری است. همجواری این روستا با دریا و ساحل، گذشتن رودخانه تجن از وسط روستا و وجود مرداب فرح آباد فرصتی مناسب را برای گردشگران به منظور گذران اوقات فراغت و لذت بردن از اقلیم مناسب این حوزه در فصول بهار و تابستان فراهم می کند.

نتایج و بحث

تشریح ارزش‌ها و اهداف توسعه گردشگری

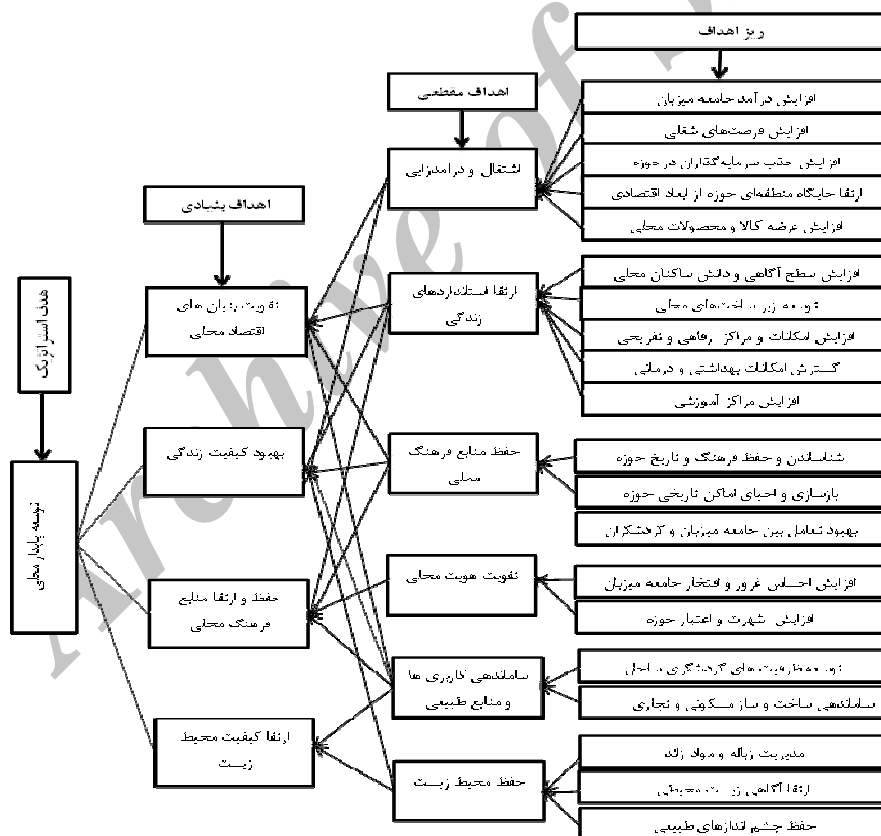
این بخش منعکس‌کننده اثرات درک‌شده جامعه میزبان و توقعات و اهداف آنها از آینده این حوزه با توسعه گردشگری است. اهداف جامعه میزبان در پژوهش حاضر، که از طریق نظریه زمینه‌ای استخراج شده، در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱- کدگذاری باز و محوری

طبقات گسترده	خرده‌طبقات (مفاهیم)
اشتغال و درآمدزایی	افزایش فرصت‌های شغلی افزایش درآمد جامعه میزبان افزایش جذب سرمایه‌گذاران در حوزه افزایش عرضه کالا و محصولات محلی ارتقای جایگاه منطقه‌ای حوزه از ابعاد اقتصادی
ارتقای استانداردهای زندگی	افزایش سطح آگاهی و دانش ساکنان محلی توسعه زیرساخت‌های محلی افزایش امکانات و مراکز رفاهی و تفریحی گسترش امکانات بهداشتی و درمانی افزایش مراکز آموزشی
حفظ منابع فرهنگ محلی	شناساندن و حفظ فرهنگ و تاریخ حوزه بهبود تعامل بین جامعه میزبان و گردشگران بازسازی و احیای اماکن تاریخی حوزه
تقویت هویت محلی	افزایش شهرت و اعتبار حوزه افزایش احساس غرور و افتخار جامعه میزبان
ساماندهی کاربری‌ها و منابع طبیعی	توسعه ظرفیت‌های گردشگری ساحل ساماندهی ساخت‌وساز مسکونی و تجاری منطقه
حفظ محیط‌زیست	مدیریت زباله و مواد زائد ارتقای آگاهی زیست‌محیطی شهروندان و گردشگران حفظ چشم‌اندازهای طبیعی

مأخذ: یافته‌های پژوهش

در اینجا، با بهره‌گیری از نظریه زمینه‌ای و تفکر ارزشی، ارتباط بین مقوله‌ها و مفاهیم بیان و چگونگی تأثیر اهداف مقطعی بر تحقق اهداف بنیادی تشریح می‌شود. ابتدا هر کدام از اهداف مقطعی به‌عنوان یک مقوله اصلی به همراه ریز اهداف مقطعی مرتبط با آن معرفی و سپس، دلیل و منطق ارتباط آن با هر کدام از اهداف بنیادی پژوهش توضیح داده می‌شود. شایان یادآوری است که برای رعایت اختصار، تنها به ذکر و تشریح یک مورد از این اهداف بسنده شده و بقیه موارد در شبکه ارزش اهداف بنیادی و مقطعی پژوهش آمده است (شکل ۱).

نمودار ۱- شبکه ارزش اهداف بنیادی و مقطعی پژوهش

هدف مقطعی «ارتقای استانداردهای زندگی»

افزایش سطح آگاهی ساکنان محلی، بهبود توسعه زیرساخت‌های محلی، افزایش امکانات رفاهی و تفریحی، افزایش مراکز آموزشی و گسترش امکانات بهداشتی و درمانی مفاهیمی است که طبق نظر مصاحبه‌شوندگان، موجب ارتقای سطح زندگی ساکنان محلی می‌شود و رضایت‌مندی آنها را به همراه خواهد داشت. در پی، به تشریح دو مورد از ریز اهداف مقطعی پرداخته می‌شود.

زیرساخت‌های محلی سرمایه عمومی روستا تلقی می‌شوند. راه، آب لوله‌کشی، برق، گاز و تلفن از جمله این زیرساخت‌ها به‌شمار می‌روند و تأمین آنها بر عهده دولت است. فرح‌آباد به دلیل عدم تخصیص اعتبار دولتی کافی با مشکلات بسیاری در این زمینه مواجه است. از نظر مصاحبه‌شوندگان، بودجه‌ای که برای فرح‌آباد به‌عنوان روستای هدف گردشگری در نظر گرفته شده، هم‌سطح با معیار دیگر روستاهاست و در عین حال، این انتظار وجود دارد که امکانات و خدماتی مناسب در اختیار گردشگران قرار داده شود، در حالی که اعتبارات این حوزه پاسخ‌گوی تقاضای گردشگران مقصد نیست و نیز با این سطح از بودجه، تا سال‌ها امکان تکمیل طرح هادی روستا وجود ندارد. کمبود آب آشامیدنی به‌ویژه در تابستان و مطلوب نبودن آن از چالش‌های دیگر پیش روی این حوزه است، که تمامی مصاحبه‌شوندگان بدان اذعان داشتند. این مشکل با توجه به افزایش جمعیت این مقصد (افزایش ساکنان غیربومی و گردشگران) نمود بیشتری پیدا کرده است. به گفته مصاحبه‌شوندگان، با رفع مشکلات زیرساخت‌های این حوزه توسط دولت و بخش خصوصی، امکان ایجاد محیط مناسب برای زندگی مطلوب جامعه میزبان و مقصد گردشگری برای گردشگران فراهم می‌شود.

فرح‌آباد فاقد امکانات تفریحی و فرهنگی مناسب بوده و این کمبود برای جامعه میزبان به‌ویژه جوانان و زنان ناراحت‌کننده است. مصاحبه‌شوندگان معتقدند وضعیت اعتیاد در این حوزه نگران‌کننده است و حتی نوجوانان این مقصد درگیر و گرفتار آن

شده‌اند. آنها بر این باورند که با بهره‌مندی از این گونه امکانات، می‌توان تا حدی از این وضع ناخوشایند پیشگیری کرد و حتی زمینه اشتغال جوانان در این مراکز تفریحی و فرهنگی فراهم آورد. از نظر یکی از فعالان فرهنگی این حوزه، فقدان کتابخانه و دیگر اماکن فرهنگی موجب شده است که افراد محلی از امکانات شهرستان ساری استفاده کنند و هزینه‌های مالی و صرف زمان بیشتری در این خصوص را متحمل شوند، که خود موجب نارضایتی آنها شده است. به اعتقاد آنها، کتابخانه را می‌توان کانون فرهنگی مناسب برای جوانان دانست، که می‌تواند تأثیری مثبت در سطح آگاهی افراد داشته باشد. مصاحبه‌شوندگان، همچنین، معتقدند که با ایجاد امکانات و سالن‌های ورزشی و به دیگر سخن، با گسترش ورزش می‌توان سلامت جسمی و روحی افراد و توسعه نشاط و شادابی اقشار مختلف جامعه به‌ویژه جوانان را ارتقا بخشید و از برخی ناهنجاری‌های اجتماعی جلوگیری کرد. وجود این امکانات و افزایش آن بر رضایت‌مندی و خوشنودی جامعه میزبان در امور فرهنگی و رفاهی تأثیرگذار بوده و همچنین، تأمین‌کننده تقاضای گردشگران مقصد است.

بدین ترتیب، با درک خواسته‌های جامعه میزبان در خصوص توسعه گردشگری در فرح‌آباد، زمینه مناسب برای شناسایی درست اهداف به وجود آمده است.

گزینه‌ها و فرصت‌های توسعه جامعه محلی

پس از شناسایی اهداف توسعه گردشگری از طریق اظهارات مصاحبه‌شوندگان، طبق رویکرد تفکر ارزشی، مرحله تصمیم‌گیری در خصوص آنها شروع و بستری برای شناسایی گزینه‌ها و فرصت‌های توسعه پایدار محلی فراهم شد. در این بخش، تنها به توسعه گردشگری توجه نشده بلکه شناخت از ظرفیت‌های فرح‌آباد و همچنین، اظهارات و خواسته‌های جامعه میزبان و تمرکز بر ارزش‌های آنها زمینه‌ساز شناسایی و تحلیل انواع گزینه‌ها و فرصت‌های توسعه در این حوزه شده است. گزینه‌های مطرح‌شده پس از

تصمیم‌گیری شامل موارد زیر است: توسعه کشاورزی، توسعه صیادی، توسعه گردشگری خانه‌های دوم، توسعه گردشگری ساحلی و دریایی، و توسعه متنوع.

توسعه کشاورزی: طبق مشاهدات و مصاحبه‌های انجام شده در پژوهش حاضر، توسعه کشاورزی یکی از گزینه‌های مطرح در توسعه فرح‌آباد محسوب می‌شود. این حوزه از قابلیت‌های فراوان در زمینه کشاورزی از جمله حاصل‌خیزی زمین و دشت‌های وسیع، اقلیم مناسب و منابع آب کافی برخوردار بوده، که امکان انجام فعالیت‌های متنوع کشاورزی و گسترش آن را فراهم آورده است. فعالیت‌های کشاورزی عمدتاً در دو بخش زراعتی و باغداری و در کنار آن، دامپروری نیز در سطح خرد با انجام فعالیت‌هایی نظیر گاوداری و مرغداری صورت می‌گیرد. از نظر افراد مصاحبه‌شونده، بهره‌گیری از شیوه‌های نوین در زمینه فعالیت‌های کشاورزی و رفع مسائل و مشکلات پیش روی این فعالیت‌ها منجر به توسعه کشاورزی و به همراه آن، توسعه این حوزه می‌شود؛ و بدین ترتیب، انگیزه‌ای برای جامعه محلی به‌منظور فعالیت و اشتغال در این بخش فراهم می‌شود و در نتیجه، سطح درآمد و کیفیت زندگی آنها ارتقا خواهد یافت.

توسعه صیادی: صیادی یکی از منابع درآمد برای بسیاری از ساکنان نواحی ساحلی محسوب می‌شود و می‌تواند به توسعه این نواحی کمک کند. فرح‌آباد به‌عنوان یکی از نواحی ساحلی شمال ایران از منابع مهم صیادی برخوردار است. در حال حاضر، فعالیت‌های صیادی فرح‌آباد در دریا، رودخانه، آب‌بندان و استخرهای پرورش ماهی صورت می‌گیرد. بسیاری از ساکنان فرح‌آباد در دو شرکت تعاونی صیادی پره و عده‌ای نیز به‌صورت آزاد در دریا به صیادی اشتغال دارند. به باور برخی از مصاحبه‌شوندگان، درآمد بالای این بخش جوانان را ترغیب کرده است که با وجود خطرات احتمالی، برای کسب درآمد بیشتر، به‌صورت غیرمجاز تا نزدیکی مرزهای دریایی با کشورهای همسایه نیز پیش روند. از نظر آنها، نظام صید و صیادی در این حوزه سنتی و ابتدایی بوده و بهره‌وری ناکافی از این منابع را منجر شده است. یکی از عواملی که راه را برای توسعه

صیادی در این حوزه هموار ساخته استقرار مرکز تحقیقات شیلاتی آبریان دریای مازندران است که به مطالعه گونه‌های زیستی این دریا می‌پردازد. بدین ترتیب، استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و توان بالقوه این حوزه بستر لازم را در راستای تحقق اهداف توسعه آن فراهم خواهد آورد.

توسعه گردشگری خانه‌های دوم: این حوزه به دلیل موقعیت جغرافیایی ویژه آن و نزدیکی به دریا (ناحیه ساحلی) و رودخانه تجن، اقلیم مناسب و دیگر جاذبه‌های طبیعی در راستای شکل‌گیری گردشگری از نوع خانه‌های دوم مناسب شمرده می‌شود. ازدیاد جمعیت و رشد گردشگری در فرح‌آباد منجر به افزایش تقاضا برای زمین و مسکن و در نتیجه، افزایش قیمت زمین‌های حوزه و تغییر و تبدیل آنها به کاربری‌های مسکونی شده است. به گفته مصاحبه‌شوندگان، کاربری بسیاری از اراضی حوزه به دلیل توجیه اقتصادی تغییر کرده و به خانه‌های دوم تبدیل شده است. عامل دیگر در تغییر کاربری این حوزه سختی کار در بخش کشاورزی بوده، که به کاهش شاغلان در این بخش انجامیده است. در این میان، با توجه به بالا بودن درآمد فعالیت‌های خدماتی مرتبط با گردشگری نسبت به کشاورزی به‌ویژه در زمینه فروش زمین و ساخت‌وساز ویلا و همچنین، تنوع اشتغال در آن، جوانان این حوزه به انجام فعالیت‌های گردشگری ترغیب می‌شوند. به گفته اغلب مصاحبه‌شوندگان، با ورود بعضی از این گردشگران، زمینه برای افزایش مراکز تفریحی و رفاهی مهیاست و برای سرمایه‌گذاری در این حوزه، خود این گردشگران پیش‌قدم شده‌اند؛ از این‌رو، توسعه این نوع گردشگری زمینه‌ساز ایجاد تسهیلات رفاهی و تفریحی و افزایش مراکز آموزشی و بهداشتی و بهبود رفاه اجتماعی و اقتصادی می‌شود و سرانجام، توسعه فرح‌آباد را به همراه خواهد داشت.

توسعه گردشگری ساحلی و دریایی: سواحل فرح‌آباد یکی از مقاصد گردشگری استان مازندران به‌شمار می‌رود که هر ساله میزبان گردشگران از سرتاسر کشور است. شنا، قایق‌سواری و ماهیگیری از جمله فعالیت‌های تفریحی است که در این مقصد ساحلی

صورت می‌گیرد. از نظر یکی از افراد مطلع این حوزه، اکثر گردشگران فرح‌آباد برای لذت بردن از دریا بدین حوزه می‌آیند و تنها شنا و قایقرانی نمی‌تواند موجبات تفریح و سرگرمی این گردشگران را فراهم کند. از این‌رو، باید برای نگهداشت آنها، فعالیت‌ها و امکانات دریایی را نیز رونق داد و با ایجاد فعالیت‌های متنوع و سرگرم‌کننده نظیر جت‌اسکی و قایق پدالی، زمینه لازم برای افزایش مدت اقامت آنها و ارتقای کیفیت گردشگری ساحلی را در این حوزه فراهم آورد.

توسعه متنوع: ترکیب کارکرد فعالیت‌های گردشگری و کشاورزی از دیگر گزینه‌های توسعه فرح‌آباد به‌شمار می‌رود. به باور مصاحبه‌شوندگان، دریا و رودخانه تجن، حاصل‌خیزی خاک، دشت‌های وسیع حوزه و اقلیم مناسب زمینه‌های توسعه کشاورزی و زیربخش‌های آن را فراهم آورده و همچنین، دریا و ساحل و جاذبه‌های تاریخی این حوزه گردشگران بسیاری را تشویق به بازدید از آن کرده است. ترکیب فعالیت‌های این دو بخش و ایجاد تعادل میان آنها می‌تواند منجر به توسعه هرچه سریع‌تر فرح‌آباد شود. به گفته مصاحبه‌شوندگان، به‌منظور جلوگیری در اختلال میان فعالیت‌های کشاورزی و گردشگری، بناست با توسعه ظرفیت‌های ساحلی در راستای فعالیت‌های گردشگری، محدوده‌ای برای ساخت‌وسازهای گردشگری نظیر ایجاد هتل و دیگر مراکز اقامتی به همراه امکانات تفریحی و رفاهی مهیا و از امکان تغییر کاربری اراضی کشاورزی کاسته شود؛ و بدین ترتیب، با ایجاد تعامل بین این دو بخش، هر دو فعالیت در کنار هم با ایجاد فرصت‌های شغلی و افزایش درآمد ساکنان، بنیان‌های اقتصاد محلی را تقویت کرده، کیفیت زندگی جامعه محلی را ارتقا بخشند.

ارزیابی گزینه‌های توسعه در فرح‌آباد

مقایسه زوجی گزینه‌های توسعه بر اساس معیارهای اصلی

در این قسمت، با توجه به معیارهای اصلی، ضریب اهمیت هر کدام از گزینه‌ها از طریق مقایسه دودویی به‌دست آمده و وزن نسبی آنها مشخص شده است (جدول ۲).

جدول ۲- مقایسه زوجی گزینه‌های توسعه بر اساس معیارها (وزن نسبی)

معیارها گزینه‌ها	اشتغال و درآمدزایی	ارتقای استانداردهای زندگی	حفظ منابع فرهنگ محلی	تقویت هویت محلی	ساماندهی کاربری‌ها و منابع طبیعی	حفظ محیط زیست
توسعه کشاورزی	۰/۱۸۲	۰/۱۳۸	۰/۲۳۲	۰/۱۵۸	۰/۱۵۱	۰/۳۷۴
توسعه صیادی	۰/۱۰۸	۰/۱۰۱	۰/۱۴	۰/۰۸۶	۰/۰۸۹	۰/۱۲
توسعه گردشگری خانه‌های دوم	۰/۰۷۷	۰/۰۷	۰/۰۹۵	۰/۰۹۶	۰/۰۹۵	۰/۰۷۶
توسعه گردشگری ساحلی و دریایی	۰/۲۸	۰/۲۹۴	۰/۱۹۱	۰/۲۸۶	۰/۳	۰/۱۷۷
توسعه متنوع	۰/۳۵۳	۰/۳۹۷	۰/۳۴۲	۰/۳۷۵	۰/۳۶۶	۰/۲۵۳

مأخذ: یافته‌های پژوهش

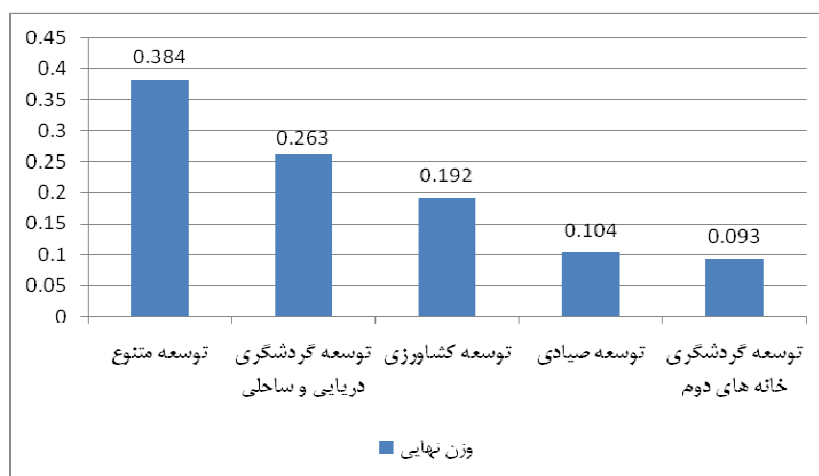
یافته‌های تجزیه و تحلیل پژوهش نشان می‌دهد که گزینه «توسعه متنوع» از نظر معیارهای اشتغال و درآمدزایی با وزن نسبی ۰/۳۵۳، ارتقای استانداردهای زندگی با ۰/۳۹۷، حفظ منابع فرهنگ محلی با ۰/۳۴۲، تقویت هویت محلی با ۰/۳۷۵، و ساماندهی کاربری‌ها و منابع طبیعی با ۰/۳۶۶ بیشترین ارجحیت را نسبت به دیگر گزینه‌های توسعه به خود اختصاص داده است؛ اما از نظر مشارکت‌کنندگان، از میان گزینه‌های توسعه مطرح‌شده، تنها توسعه کشاورزی با وزن نسبی ۰/۳۷۴، با وجود استفاده از سموم و کودهای شیمیایی در فعالیتهای کشاورزی، کمترین آسیب را در فرح‌آباد به محیط زیست وارد خواهد کرد.

اولویت‌بندی گزینه‌های توسعه

نتایج تحلیل نشان داد که توسعه متنوع با وزن نهایی ۰/۳۸۴، به دلیل دید یکپارچه نسبت به تمامی ظرفیتهای حوزه، از میان پنج گزینه تعیین‌شده، به‌عنوان گزینه ارجح

انتخاب شد و توسعه گردشگری ساحلی و دریایی، توسعه کشاورزی، توسعه صیادی، و توسعه گردشگری خانه‌های دوم، به ترتیب، رتبه‌های دوم تا پنجم را به خود اختصاص دادند (نمودار ۲).

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نمودار ۲- اولویت‌بندی و وزن نهایی گزینه‌های توسعه

در میان گزینه‌های مطرح‌شده، گزینه‌های توسعه کشاورزی، صیادی، گردشگری خانه‌های دوم و گردشگری ساحلی و دریایی به دلیل نگاه تک‌بعدی صرف به یک منبع اقتصادی، در راستای توسعه پایدار حوزه توجیه‌پذیر نیستند، در حالی که گزینه توسعه متنوع، که ترکیبی از فعالیت‌های گردشگری و کشاورزی است، نگاهی یکپارچه به تمامی ظرفیت‌های حوزه دارد و همه را دربرمی‌گیرد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج یافته‌ها نشان داد که طبق نظرات افراد مطلع حوزه، به‌منظور توسعه پایدار محلی در فرح‌آباد، از میان پنج گزینه تعیین‌شده، «توسعه متنوع» به‌عنوان گزینه ارجح انتخاب شد. این نوع توسعه با توجه به ویژگی‌های آن سازگاری بیشتری با مفهوم توسعه پایدار

دارد. توسعه پایدار با نگرش‌های تک‌بعدی همخوانی نداشته، توجهی کل‌گرایانه به تمامی ابعاد دارد و به‌عنوان عامل پیشران پیشرفت‌های متناسب و هماهنگ فعالیت‌های متنوع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تلقی می‌شود. دستیابی به توسعه همه‌جانبه مستلزم ایجاد و حفظ تعادل میان فعالیت‌های انسانی است و این تعادل و تعامل راهکاری برای برون‌رفت از تکیه صرف به یک نوع توسعه خاص در منطقه است. انجام برنامه‌ریزی و مدیریت اصولی و حمایت دوجانبه این دو بخش از یکدیگر به حفظ منابع طبیعی و کاهش تغییر کاربری کشاورزی منجر می‌شود، که خود موجب افزایش تولیدات کشاورزی مقصد و تنوع این محصولات شده، درآمد بیشتری را نصیب ساکنان محلی خواهد کرد. از طرف دیگر، اراضی کشاورزی به‌منابه چشم‌اندازی طبیعی تبدیل به مقاصد جذاب و زیبا می‌شوند؛ از این‌رو، انگیزه گردشگران برای سفر بدین مناطق آرامش‌بخش بیشتر شده، تقاضای جدید برای استفاده از محصولات کشاورزی آنها ایجاد می‌شود. در نتیجه، این دو بخش با ارائه خدمات به یکدیگر و متنوع‌سازی فعالیت‌های مرتبط، راه تعامل و سازگاری را در پیش گرفته و موجب تقویت یکدیگر می‌شوند. با توسعه هر کدام از این بخش‌ها ذی‌نفعان بیشتری درگیر شده، حمایت آنها از یکدیگر با منافع بیشتری برایشان همراه خواهد بود و ضرورتی برای ایجاد فعالیت‌های صنعتی زیانبار در حوزه که خارج از تحمل ظرفیت و توان زیستی و منابع طبیعی آن است، وجود ندارد؛ و درنهایت، توسعه‌ای درخور در منطقه ایجاد می‌شود. بدین ترتیب، بر پایه نتیجه اصلی پژوهش حاضر، اهداف و راهبردهای استخراج‌شده از دل جامعه میزبان رنگ و بوی پایداری دارد و این بدان معناست که آنها توسعه کشاورزی به‌عنوان منبع اصلی درآمد و توسعه گردشگری به‌عنوان فعالیتی نوظهور در اقتصاد حوزه خود را خواستار بوده و در عین حال، ضمن نگرانی از فرهنگ حوزه خود، تقویت اقتصاد این مقصد را خواهان‌اند؛ بنابراین، در اهداف شناسایی‌شده، نوعی تعامل و نگاهی یکپارچه به تمامی ظرفیت‌های حوزه وجود دارد، که خود بستری برای تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی بر مبنای احترام و توجه به جامعه محلی فراهم می‌کند و منجر به توسعه همه‌جانبه و پایدار در فرح‌آباد می‌شود.

با توجه به نتایج مطالعه حاضر، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- تهیه و اجرای آمایش سرزمین: ایجاد یک طرح کلی به منظور تعیین عرصه‌های کشاورزی، گردشگری، مسکونی و تجاری بر پایه زیست‌بوم حوزه و تقاضای جامعه محلی و سپس، برنامه‌ریزی و مدیریت این نوع کاربری‌ها از الزامات این حوزه قلمداد می‌شود.
- تدوین طرح گردشگری مختص فرح‌آباد: از آنجا که نبود طرح گردشگری در این حوزه به شکست اکثر سرمایه‌گذاری‌ها و پروژه‌های گردشگری انجامیده، نیاز است چنین طرحی متناسب با اقلیم، فرهنگ و دیگر ظرفیت‌های حوزه طراحی و مبتنی بر آن برنامه‌ریزی و مدیریت شود.

یادداشت‌ها

1. Keeney
2. Alternative-Focused Thinking
3. Value-Focused Thinking
4. Grounded Theory

منابع

- احمدی، مصطفی (۱۳۸۶)، «تصمیم‌گیری: رویکردها و تکنیک‌ها». *دوماهنامه توسعه انسانی*، پلیرس، سال ۴، شماره ۱۱، صص ۹-۲۹.
- تقفی، فاطمه؛ علی‌احمدی، علی‌رضا؛ رحیمیان، حمید؛ و کاری دولت‌آبادی، اکبر (۱۳۸۵)، «طراحی مدل مفهومی مشارکت مردمی و عدالت‌محوری در بستر دولت الکترونیک بر پایه متدلوژی تفکر ارزشی». *نشریه علمی پژوهشی مدیریت فردا*، سال ۹، شماره ۲۳، صص ۳-۱۶.
- شهابی، سیامک و ربانی، رسول (۱۳۸۸)، «تحلیلی بر ارزش‌های اجتماعی جوانان مناطق روستایی اصفهان و عوامل مؤثر بر آن». *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، سال ۱، شماره ۱، صص ۷۷-۱۰۶.
- صادق‌عمل‌نیک، مرتضی (۱۳۹۲)، «تفکر ارزشی زیربنای اخلاق مهندسی و بهبود محیط زیست». *اولین همایش سراسری محیط زیست، انرژی و پدافند زیستی*.

- علیقلی‌زاده فیروزجایی، ناصر؛ قدمی، مصطفی؛ و رمضان‌زاده لسبویی، مهدی (۱۳۸۹)، «نگرش و گرایش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در نواحی روستایی، نمونه مورد مطالعه: دهستان گلیجان، شهرستان تنکابن». *پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*. شماره ۷۱، صص ۳۵-۴۸.
- قدمی، مصطفی و علیقلی‌زاده فیروزجایی، ناصر (۱۳۹۱)، «ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری، نمونه مورد مطالعه (دهستان تمشکل / شهرستان تنکابن)». *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، سال ۲۷، شماره ۱ (پیاپی ۱۰۴)، صص ۷۹-۱۰۴.
- کینی، رالف ال. (۱۳۸۱)، *تفکر ارزشی راهی به سوی تصمیم‌گیری خلاق*. ترجمه وحید وحیدی مطلق. تهران: مؤسسه فرهنگی انتشارات کرانه علم.
- میرزایی اهرنجان، حسن (۱۳۸۴)، «نقش و جایگاه ارزش‌ها در تفکر راهبردی». *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، شماره ۲۱، صص ۹-۴۰.
- Alencar, Hazin Luciana; Mota, Caroline Maria de Miranda; and Alencar, Hazin Marcelo (2011), "The problem of disposing of plaster waste from building sites: problem structuring based on value focus thinking methodology". *Waste Management*, Vol. 31: 2512-2521.
- Angelevska-Najdeskaa, Katerina and Rakicevik, Gabriela (2012), "Planning of sustainable tourism development". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 44: 210-220.
- Bennett, Mark D. and Gibson, Joan McIver (2006), *A Field Guide to Good Decisions: Values in Action*. British Library Cataloguing in Publication Data.
- Bond, Samuel D.; Carlson, Kurt A.; and Keeney, Ralph L. (2008), "Generating objectives: can decision makers articulate what they want?". *Management Science*, Vol. 54(1): 56-70.
- Cerreta, Maria; Concilio, Grazia; and Monno, Valeria (2010), *Thinking through Complex Values, Making Strategies in Spatial Planning* (pp. 380-402). New York: Springer.
- Han, Jingcai (2000), "A framework of value-focused systems thinking". *Systemic Practice and Action Research*, Vol. 13(1): 97-109.
- Hassan, O. A. B. (2004), "Application of value focused thinking on the environmental selection of wall structures. *Journal of Environmental Management*, Vol. 70: 181-187.

- Kajanusa, Miika; Kangasb, Jyrki; and Kurttila, Mikko (2004), "The use of value focused thinking and the A'WOT hybrid method in tourism management". *Tourism Management*, 25(4): 499-506.
- Keeney, Ralph L. (2012), "Value-focused thinking: the foundation for decision quality". *Oil and Gas Facilities*. pp. 26-29.
- McDaniel, Timothy and Trousdale, William (1999), "Value-focused thinking in a difficult context: planning tourism for Guimaras, Philippines". *Interfaces*, Vol, 29(4): 58-70.
- Morais, Danielle C.; Alencar, Luciana H.; Costa, Ana Paula C. S.; and Keeney, Ralph L. (2013), "Using value-focused thinking in Brazil". *Pesquisa Operacional*, Vol. 33(1): 73-88.
- Turkkahramana, Mimar (2014), "Social values and value education". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 116: 633-638.
- Wahab, Salah and Pigram, John J. (2005), "Tourism, development and growth- the challenge of sustainability". *Sustainable Tourism in the Developing World*. (pp. 117-132). London: Taylor & Francis e-Library.